

ԹԱՄԱՐԱ ԹՈՎԱՄԱՅԱՆ, ՎԱՆՈՒՀԻ ԲԱՂՄԱՆՅԱՆ,
ԴԱՎԻԹ ՍԱՄՎԵԼՅԱՆ, ՆՇԱՆ ԱԲԱՍՅԱՆ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

7

*Դասագրքի բովանդակությունը լրացնող
այլ ուսումնական նյութեր*

Մուշեղ Գալշոյան

Երևան 2023

ՄՈՒՇԵՂ ԳԱԼՇՈՅԱՆ (1933-1980)

Նա եկավ և լսվեց ու սիրվեց...

*Նա եկավ մեզ վերածնելու բարոյապես
և զենք ու հայրենիք վստահելու բարոյ-
ական մեր ներկայությանը միայն:*

*Նա գնաց և վշտացրեց: Հիրավի սպաս-
ված, հիրավի բախտավոր մարդ:*

Հրանտ Մաթևոսյան

- Կենսագրական տեղեկություններ
- Ժամանակակիցները՝ Մուշեղ Գալշոյանի մասին
- «Մամփրե արքան»
- Լրացուցիչ նյութեր

Մուշեղ Գալշոյան արձակագիրը մեր գրականություն բերեց հայրենագրկված հայի կերպարի նոր մեկնաբանություն՝ դառնալով այն գրական ուղու շարունակողը, որի սկզբնաքարը դրել էին Հրաչյա Քոչարն ու Խաչիկ Դաշտենցը: Նա իր հերոսներին Հայաստան էր բերում պապերի ծննդավայր Սասունից: Այդ հերոսները նոր բնօրրանում հաստատված, օրնիբուն աշխատող, էրգրի կարող սրտներում պահած հողուջրի մարդիկ են, որ չեն համակերպվում նոր միջավայրին, նոր հարաբերություններին, իրենց համար խորթ մարդկային պայմանականություններին, միշտ ձգտում են դեպի հայրական ակունքները, դեպի բնականը, մարդկային անխաթար, ազնիվ հարաբերությունները:

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայ արձակագիր, լրագրող Մուշեղ Գալշոյանը (Մուշեղ Հովեի Մանուկյան) ծնվել է 1933 թ., Թալինի շրջանի Կաթնաղբյուր գյուղում: ԽՍՀՄ գրողների միության անդամ էր 1969 թ.-ից: Գալշոյանը նրա տոհմական ազգանունն էր: Գրողի ծնողները սասունցի փախստականներ էին, որոնք, Արևելյան Հայաստան հասնելով, բնակության վայր ընտրեցին Թալինը:

Մուշեղ Գալշոյանի հոգում ամբարվել էին Սասնա երկրին վերաբերող բոլոր հուշերն ու տեղեկությունները և հետագայում, երբ սկսեց գրել ջարդը վերապրած սասունցիների մասին, թվում էր, թե Սասնա լեռներում հենց ինքն էր եղել նրանց հետ, ապրել նրանց խաղաղ կյանքը, ապա և ջարդի ու տեղահանության մղձավանջը:

1957 թ. Մուշեղ Գալշոյանն ավարտել է Երևանի գյուղատնտեսական ինստիտուտի այգեգործության ֆակուլտետը: 1969–1971 թթ. մասնակցել է Մոսկվայի Մ. Գորկու անվան գրականության ինստիտուտի գրական բարձրագույն դասընթացները: 1971–1975 թթ. աշխատել է «Գարուն» ամսագրում: Մ. Գալշոյանի առաջին ստեղծագործությունը լույս է տեսել 1959 թ.:

Բացառիկ են գրողի՝ Էրգրի կարոտն արտահայտող երկերը, այդուհանդերձ նա դարձավ իր հայրենիքի զարթոնքի, նորօրյա կյանքի, բնաշխարհի խենթ երգիչը՝ գովերգելով մայր հողն ու նրա մշակին և հաստատելով բնության ու մարդու անքակտելի կապը:

Լրագրական հոդվածներին զուգընթաց՝ 1983 թ. Մ. Գալշոյանը գրեց իր առաջին վիպակը՝ «Ձորի Միրոն»:

Մուշեղ Գալշոյանի փուն-թանգարանը Կաթնաղբյուր գյուղում

չում բերեց «Մարութա սարի ամպերը» պատմվածաշարը (1981 թ.)՝ բաղկացած 20 պատմվածքից: Մ. Գալշոյանի մյուս պատմվածաշարերից են «Ծիրանի ծառը» (1989 թ.), «Պայուսակը» (1988 թ.): Նրա «Բովտուն» վեպը 1973 թ. արժանացել է Հա-

յաստանի գրողների միության առաջին կարգի մրցանակին:

Նրա լավագույն պատմվածքներից է «մարմարե արքան» (1982թ.), որը բազմիցս բեմադրվել է: Պատմվածքի հիման վրա նկարահանվել է ֆիլմ-ներկայացում:

2015 թ. Մուշեղ Գալշոյանի ծննդավայրում՝ Կաթնաղբյուր գյուղում, բացվել է նրա տուն-թանգարանը, որտեղ ներկայացված են գրողի անձնական իրերը, գրքերը, ձեռագրերը, լուսանկարները և այլ իրեր: Թանգարանի տնօրենն արձակագրի դուստրն է՝ Սիրանուշ Գալշոյանը:

Մուշեղ Գալշոյանը մահացել է 1980 թ., Կաթնաղբյուր գյուղում՝ հրացանի պատահական կրակոցից: Նա մի օր դուրս է գալիս որսի և երբ նստում է հանգստանալու՝ զենքն ակամա դնում է գետնին ու հանկարծ հիշում, որ ֆիդայիները զենքը գետնին չեն դնում: Գրողն ուզում է հրացանը դնել ծնկներին, ձգանը դեմ է առնում քարին. Մ. Գալշոյանն ուժգին քաշում է հրացանը, և փամփուշտը մխրձվում է նրա մարմինը:

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑՆԵՐԸ՝ ՍՈՒՇԵՂ ԳԱՆՇՈՅԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Քարից բուսած տաղանդ էր Մուշեղ Գալշոյանը: Քարից բուսած աղբյուր, և նրա ջուրն ուրիշ ջրեն է:

Համո Սահյան

«Սկվազնյաչոկում» նստած էր. սեղանին մոտեցավ մի երիտասարդ գրող, երկու շամպայն դրեց, անմիջապես հավաքվեցին այլ գրողներ, սասունցիներ՝ Վրեժը Իսրայելյան, Տավրոսը Դաշտենց, ԱՖոն... Բոլոր սասունցիները խոսում էին բարբառով, էս գրողն ասաց. «Կարգին հայերեն խոսեք, ես էլ հասկանամ՝ ինչ եք խոսում»: Մուշեղը վերցրեց էդ երկու շամպայնը, խոթեց նրա գիրկը, ասաց. «Վերցրո՛ւ շամպայնդ ու գնա՛ ալսպրեղից, որովհետև դու ո՛չ գյուղ ունես, ո՛չ քաղաք, ո՛չ էլ բարբառ ունես»:

Ռոյանդ Շառոյան

Շիրակից շիրակ էր, և շիրակությունն էր նրա աստվածը: Մարդկային բնավորության այս հատկանիշը դարձավ նաև նրա սրելծագործությունների հատկանիշը: Այլ կերպ ասած՝ նա և իր երկերը երկվորյակ եղբայրներ էին: Մուշեղ Գալշոյանը մեզ հասկացրեց, որ պարտավածների կռիվը ավարտված չէ: Նրանք իրենց վարքով ու տեսիլքով վերակերպում են Հայաստանը, սակայն ուրիշ Հայաստան, ո՛չ այն, որ կոչվում էր Սովետական, այլ ուրիշ՝ այն, որ պիտի

դեռ գա, որ պիտի իր կռիվը փառու իր հաղթանակը շահի, այն Հայաստանը, որի դիմագիծը պիտի կազմի առաքինությունը:

Ղուկաս Սիրունյան

ԱՍՓՈՓԻԳ ՀԱՐՑԵՐ

1. Ո՞ր թվականին և որտեղ է ծնվել Մ. Գալշոյանը:
2. Ինչո՞վ է պայմանավորված նրա մեծ սերը Սասունի նկատմամբ:
3. Ինչ կրթություն է ստացել Մ. Գալշոյանը և ինչո՞ւ է *Մանուկյան* ազգանունը փոխել *Գալշոյան*-ի:
4. Երբ, ինչ պայմաններում է մահացել գրողը:
5. Որո՞նք են Մ. Գալշոյանի ամենահայտնի ստեղծագործությունները:

ԱՈՍՁԱՂՐԱՆՔՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ներկայացրու Մ. Գալշոյանի մանկության և պատանեկության այն դրվագները, որ ազդեցություն են թողել նրա ստեղծագործության վրա:
2. Ներկայացրու ժամանակակիցների հուշերը գրողի մասին և արտահայտիր դիրքորոշումդ:
3. Պատրաստիր սահիկաշար, որ կարտացոլի Մ. Գալշոյանի կյանքն ու ստեղծագործությունը:
4. Ամբողջացրու Մ. Գալշոյանի կերպարը՝ հիմնվելով ժամանակակիցների հուշերի վրա:

ՄԱՍՓՐԵ ԱՐՔԱՆ

(կրճատումներով)

1

Մամփրեն ահագին ժամանակ հետևում էր, թե երրորդ դասարան-ցի թոռնուհին ինչպես է այբուբենը սովորեցնում եղբորը, որպես թե նախապատրաստում է, որ տղան **գալ տարի** այբուբենը սերտած գնա դպրոց: Եվ տես, թե ինչպես է սովորեցնում. շուտասելուկի պես,- ա-բ-գ-դ-ե-զ...,- առանց հնչեցնելու, առանց ներդաշնակելու: Բա Մամփրեի սովորած այբուբենը այն էր, այդպես էր: Վարժապետ տեր Հարությունը նահատակվեց, այբուբենը հո չփոխվեց.....

- Գիրքն **հոս** բեր... Դե բաց ու ինչպես մեջ գրքին է, էդպես գրուցե:

Կարդա՛ հատիկ-հատիկ,- խիստ պահանջեց Մամփրեն,- կարդա՛ մեկիկ-մեկիկ ու մեկիկ-մեկիկ **ցուցամատե**:

Եվ աչքը բաց էջին՝ լարված սպասեց:

- Ա՛յբ -բեն-գին-դա-եչ-զա...

- Համբերե,- լարված նայում էր տառերի **շարուկին**:- Գիմ-ից հետո հարկ է, որ էղնի՛ ե՛լ, Հովակիմ:

- Այդպիսի բան չկա:

- Լավ նայե:

- Չկա, այ պապ, չկա: **Չիք**:

- Համբերե,- և թռռանը ծնկների արանքում սեղմած, մտածկոտ հայացքը այբբենարանին՝ Մամփրեն շշնջաց,- թե էդպես է, գիրքն է սխալ: Թռռնուիին քաշում է եղբոր թևից:

- Համբերե,- **հեքսոտեց** Մամփրեն և թռռանը պինդ սեղմեց ծնկների արանքը:- Այբուբենը ես կսովորեցնեմ իմ ձգուկին:

- Ա՛յբ , բեն, գին,

Ե՛լ, Հովակիմ,

Դա՛ն, եչ, զա՛ն,

Լծի՛ր եզան:

Վարժապետ տեր Հարությունը արտասանում էր, և իրենք խմբով կրկնում էին: Տեր Հարությունը հայոց տառերն էր ասեղնագործում ձերմակ պաստառին, հետոն էլ արտասանում այբուբենը, և իրենք խմբով կրկնում էին.

- Է՛, ը՛թ, թո՛ն,

Վե՛ր կաց, Թաթո՛ւ,

Ժե՛ն, ին՛ի, լյո՛ն,

Կապի՛ր քո շուն:

Տեր Հարությունը մեծ ու ձերմակ պաստառը կախել էր Տիրամոր նկարի կողքին և վառ կարմիրով հյուսում էր տառերը: Հայոց տառերը կարմիր են, բացատրում էր տեր Հարությունը, քանզի սուրբ Մաշտոցը իր սրտից է հանել ի լույս: Եվ կարմիր են, քանզի թրծվել են արդար Արեգակով: Եվ կարմիր են, քանզի սրբազան կռիվների են մասնակից եղել: Եվ ասեղնագործում էր հանդարտիկ, հեռվից ու մոտիկից ուշադիր գննելով, երբեմն այնպես վերացած, որ իրենց թվում էր, թե հայոց տառերը նոր-նոր հորինվում են, և տեր Հարությունն է ստեղծողը: Օրը

մեկ տառ: Եվ օրեր շարունակ իրենք կրկնում, հա կրկնում ու սերտում էին այբուբենը.

– Խն, ծան, կեն,

Ո՞ր է Հակեն:

Հո՛, ձան, դանտ,

Միհրան, Միհրդան:

Ճեն, մեն, հի՛,

Կգանք հիմի:

Գյուղում բոլորը գիտեին, որ տեր Հարությունը ձերմակ պաստառին կարմիր տառեր է ասեղնագործում և որպես թե ի հիշատակ մշեցի այն ուսուցչի, որին սուլթանը, ասում են, կախադան է հանել: **Մահապարտ** այդ ուսուցիչն է հայոց այբուբենը հանգավորել այսպես. «Ա՛յր, բեն, գի՛մ, Ե՛լ, Հովակի՛մ»,- ներդաշնակ այնպես, որ երեխաները շուտ սովորեն այբուբենը և բոլորովին չմոռանան.

– Նո՛ւ, շան, ո՛,

Պրծի՛, Շավո՛,

Չան, պեն, ջեն,

Ուշ է, Վաչեն:

Ռան, սեն, վենվ,

Ծագեց արև:

Տյո՛ւն, բեն, ցո՛,

Մանրդ աստծո:

...Իրենք պետք է ամեն օր, չհաշված կիրակի օրերը, ամեն օր արտասանեին, կրկնեին ու սերտեին այբուբենը, և ապա՝ գործն ավարտելուց հետո, վարժապետը տառ առ տառ պետք է սովորեցնեք գրերը: Այդպես էին որոշել, բայց եկավ և ասաց.

«Պատերազմ է, զավակներս, և ձեր հայրերին, հարկավ, ասկյար կտանեն: Գնացե՛ք ձեր հայրերի մոտ: Եթե տերը կամենա, նորեն կհավաքվեք, և ձեզ կուսուցանեն սուրբ Մաշտոցի գրերը: Իսկ այժմ, զավակներս, վերջին անգամ միասին հնչեցնենք այբուբենն հայոց»: Եվ այբուբենի վերջը այնպես էին ձգում, այնպես էին ձգում, առանց պայմանավորվելու բոլոր երեխաները միաշունչ

(և վարժապետն ինքն էլ, վարժապետն էլ) վերջը այնպէս էին ձգում... Չէին ուզում, որ այբուբենը վերջանա.

– Վյոն, փյոնր, քէ,

Քէլէ, Սրքէ,

Եվ, օ, ֆէ,

Օ՛, ինչ գով է:

– Դէ, գավակներս, տերն ընդ ձեզ:

Առավոտ էր, բայց գյուղը լուռ էր: Այբուբենին **դաշնած** կանչերը, որ իրեն թվում էր, թե մշեցի վարժապետն իրենց գյուղից, հենց իրենց գյուղից է վերցրել, բարձրաձայն ու բարձրախոս իրենց գյուղացիներից, այդ կանչերը չկային: Այն, ինչ ամեն օր կար, այդ առավոտ չկար, իսկ այն, ինչ չպետք է լիներ, կար. գյուղի շներն էին խառնվել իրար, կտուրներին կանգնած, դնչներն ի երկինք՝ կատաղի հաչում էին: Շները ինչպէս էին հասկացել, որ թուրքաց սուլթանը պատերազմ է հայտարարել ռուսաց ցարին:

Գյուղ հասած լուրը ավետին էր, թե՛ բոթ... Ավետին է, թե՛ բոթ...

... Հոր հետ քայլում էին լուռ, **եվկերում էին** իրենց թաղը՝ Վերին... Վերին թաղ, Վերին թաղ և Վերին թաղի վերին տուն... Տան թիկունքին սարալանջն էր, լանջին՝ շաղգամի արտը, և շաղգամի արտն ի վեր՝ Մեհրեաղբյուրը: Առավոտյան ինքը Մեհրեաղբյուրի ջուրը կապեց շաղգամի արտին և ապա գնաց այբուբենը սերտելու: Իսկ ահա ջուրը կտրվել էր... Օսմանի լակոն Օսման, աղբյուրի ջուրը էլի նա է կտրել, այդ ճպոտ լակոտը: Որտեղի՞ց հայտնվեցին ու հարամեցին գյուղը: Գյուղը, փողոցը, հողը, ջուրը, աղբյուրը: Էն խեղճ պառավի հիմար որդին ղարիպության գնաց, գնաց հիմարը ու էլ չերևաց, և պառավը մեռավ, և պառավի հիմար որդու փոխարեն որտեղից որտեղ այդ հարամ Օսմանը հայտնվեց ու տիրացավ տանը: Իր անունը՝ Օսման, լակոտի անունը՝ Օսման, աշխարհում էլ ուրիշ անուն չկա: Հայտնվեց, տիրացավ պառավի տանը և ասում է, թե տունը գնել է **գայմագամից**, այսինքն՝ գավառապետից թուղթ ունի: Երեկ-մյուս օր է հայտնվել, բայց գյուղի անունը արդեն աղավաղել-հարմարեցրել է իր լեզվին, իսկ Մեհրեաղբյուրը կնքել է Աթաբունար, որպես թե հին անունը՝ աղբյուրի նախնական անունը, այդ է եղել՝ Աթաբունար: **Սաղայելի՛** ծնունդ, այդպիսի բան ինչպէս կարող է լինել. չէ՞ որ աղբյուրը Մեհրի անունով է: Առյուծ Մեհրի անունով: Աղբյուրն իր պատմությունն ունի, Մեհրը, ուրեմն, Սասնա տան Մեհրը, հենց այստեղ՝ այս սարի վրա է առյուծին հանդիպել, հանդիպել ու դատարկ ձեռք ձղել է առյուծին, և աստօ՞ն հրամանով այդտեղից՝ առյուծին հան-

դիպած ու ճղած տեղից, աղբյուր է բխել: Ա՛յ, այդպես է եղել: Եվ Մհերը կնքվել է Առյուծ Մհեր, իսկ աղբյուրը՝ Մեհրե: Ա՛յ, այդպես է եղել...

Եվ լցված ու **հեքսոս** քշեց դեպի աղբյուրը... Սուլթանը ռուսաց ցարին պատերազմ է հայտարարել, վարժարանը փակվեց, հորը ուզում են ասկյար տանել, վարժարանը փակվեց, գյուղի շները օրը ցերեկով խառնվել են իրար, վարժարանը փակվեց, դու էլ, Օսմանի ճպոռն լակոտ, դու էլ Մամփրեի՞ն ես կռիվ հայտարարել: Հիմա կտեսնենք...

Այո՛, աղբյուրի ջուրը Օսմանն էր կտրել, իրեն հասակակից, ճպոռոտ, բայց ցիցքիթ այդ լակոտը: Ջուրը շուռ էր տվել իրենց տան կողմ և նստել էր **ուրթին**:

Եվ հասնելն ու ոտքի տակ առնելը մեկ եղավ... հետո թևից բռնեց-շարտեց իրենց հարամ տան կողմ և դարձավ ջուրը կապելու: Ծնկեց ուրթի մոտ և...

– Օխաանձձ...– Մամփրեն, թոռանը ծնկների արանքում սեղմած, ձեռքը տարավ գլուխը: Ծոծրակի մոտ այնպես իրական պոռթկաց ցավը, ինչպես, է՛, այն օրը, երբ այդ նենգ լակոտը, այնուամենայնիվ, թիկունքից քարով զարկեց-ջարդեց իր գլուխն ու փախավ: Փախչում էր և ուսն ի ետ քարերի պես շարտում՝ Աթաբունար... Աթաբունար, որպես թե աղբյուրի անունը Մեհրե չէ, աղբյուրը քոնը չէ...

Մամփրեն ցավով տմբտմբացրեց անցած հուշերին: Օսման, դու ճպոռոտ լակոտ էիր, բայց դու պարծենալու իրավունք ունես. նենգորեն ջարդեցիր Մամփրեի գլուխը և մնացիր անպատասխան... Կոտորում եղավ, գաղթ եղավ, և Մամփրեն ճար չունեցավ, քեզ ոտքի տակ գցելու հնար չունեցավ: Մարաթուկ վկա, Մամփրեն քեզ այնպես կտրորեր, որ դու այլևս չէիր պղծի աղբյուրի սուրբ անունը: Սուրբ և **տիրակոչ**: Դու **ավարառու** անօրեն ես, բայց իրավունք ունես պարծենալու. աղբյուրի անունը, այնուամենայնիվ, պղծվեց, իսկ Մամփրեն հայոց գրին այդպես էլ անծանոթ մնաց... Տեր Հարությունը հյուսած տառերը դրեց ծոցն ու ելավ Արարատ, գնաց ու կորավ վիհերում ու ձյունների մեջ, և ինքը՝ Մամփրեն, հայոց տառերին անծանոթ մնաց:

Իսկ էրբ սովորեր՝ կոտորումի ժամանակ, գաղթի ճանապարհին, հետո... հետո՝ պատերազմի դաշտում... Երբ: Բայց եղավ, այդպիսի մի պատեհություն եղավ, ախր, հայտնվեց, բայց այն էլ ինքը չկարողացավ օգտագործել. իր հիմար բնավորության պատճառով՝ խռովկանության: Այս նոր՝ Քարագլուխ գյուղի սովետականացման առաջին տարիներին

գյուղում անգրագիտության վերացման կայան բացվեց այսօր՝ լիկկայան: Վարժապետը ջահել, իրենից շատ ջահել մի տղա էր: Եվ հենց առաջին օրը ինչ արեց այդ լղպորը. մատը տնկեց իր կողմ, թե՛ մեկից տասը հաշվիր: Վիրավորվեց, բայց, դե, վարժապետն էր պահանջողը, հաշվենք թե տեր Հարությունը:

- Մեզ, էրգու, իրիք...

- Երկու... երեք,- ուղղեց լիկկայանի վարժապետը:

- Երկու... եր... երեք... չուրս...

- Չորս,- ուղղեց վարժապետը:

- Չուրս... չուր... չորս,- քրտնած տակից դուրս եկավ,- չորս, հինգ, վից...

- Վեց,- ուղղեց վարժապետը:

- Վից:

- Վեց:

- Վի... վից...- և հա փորձեց, վարժապետն էր ստիպում, ու հա անարդյունք, և վիրավորված ու խռով՝ թողեց հեռացավ **լիկկայանից**: Չլինեք այդ անհնազանդ «վիցը» (վեց-վեց-վեց... տես, թե ինչ հանգիստ է պտտում լեզուն, վից կամ վեց, ինչ տարբերություն), չլինեք այն հիմար վարժապետը, այն ժամանակ Մամփրեն տառերը սովորած կլինեք: Դրանից հետո այլևս ինչ տառ, ինչ գիր... Լավ է դեռ տեր Հարությունի սովորեցրած այբուբենն էլ չի մոռացել, զարմանալի է, որ չի մոռացել. քանի տարի է անցել. վաթսունչորս, վաթսունհինգ, բայց տես, որ հիշում է.- Ա՛յբ, բեն, գին, ել, Հովակիմ...- Հա, լիկկայանից հետո այլևս ինչ գիր. մինչև քիչ ու միչ ուշքի եկավ, էլի՛ պատերազմ, և Մամփրեն՝ ճակատային, և գիր չիմանալու պատճառով, նամակ չգրելու պատճառով գյուղում լուր էր տարածվել, թե Մամփրեն անհայտ կորած է: Իսկ պատերազմից հետո... Խենթություն կլինեք, որ կովից տուն գալուց հետո Մամփրեն նստեր ու գրերը սովորեր... Եվ այդպես էլ տեր Հարությունի ասած ժամանակը չեկավ: Չեկավ և... բայց... գուցե հիմա է հայոց գիրը սովորելու իր ժամանակը:

- Հըմը թող գիս, ձգուկ:- Մամփրեն թոռանը հրեց ծնկների արանքից, ոտքի ելավ և սկսեց անհանգիստ քայլել:

«**Մարաթուկ** վկա, սուրբ Մաշտոցի գրերն սովորելու Մամփրեի օրն ու ժամանակը նոր-նոր տեղ է հասել»:

Եվ գյուղը դրնգաց. Մամփրեն որոշել է տառաձանաչ դառնալ: Մամփրեն՝ ութսունին մոտ, ութսուն տարի առանց գրի յուլա է գնացել, իսկ ահա որոշել է գրել-կարդալ սովորել:

Ով լսում էր, հանկարծակիի եկած՝ Մամփրեի տան կողմն էր նայում. այնպես, թե տունը հրդեհվել է, հետո տեսնում էր՝ տունը խաղաղ ծխում է, դառնում ծիծաղում էր՝ խելոել է Մամփրեն:

Իսկ ով մուտք ու ելք ուներ Մամփրեի տունը, գնում տեսնում էր. Մամփրեն՝ խելքը տեղը, շատ լուրջ, շատ զգաստ և շատ գործնական կուրծքն ի վար մեկնված է հատակին, դիմացը՝ այբբենարանը, դիմացը՝ տետրեր, ձեռքին՝ կարմիր մատիտ, և գլխավերևում՝ որպես ուսուցիչ՝ թոռնուհին:

- Ասա՛ ա:

- Ա՛յր :

- Մեծատառ Ա:

- Սեծտառ Ա:

- Դե գրիր մեծատառ Ա:

- **Ջուխտակ** առվակ կողք կողքի սարից **կիջվարեն**-կթափվեն պստիկ առվակի մեջ, ու առվակները ավելի կլցվեն ու ավելի կբարձրանան, ու աջակողմյան առվակից պստիկ մեկ առվակ ձոթ կտա դեպ աջ ու քջիկ կերթա ու էլի կդառնա իջվար: Էս քեզ մեծատառ Ա: Պատկերն իմ **աչաց** դեմն է...

Յան... Հարևանը, ժպիտը դեմքին, անկյունում նստած է: Ե՛րբ է հայտնվել: Ինչո՞ւ է եկել և ի՞նչ է ուզում:

- Գրասենյակ չերթա՞նք, Մամփրե՛:

- Չէ՛, ջանն... Գրասենյակ:

Մամփրեի խելքն էր շատ, որ աշունքվանից գարուն գրասենյակից դուրս չէր գալիս: Պրծանվ: Այլևս ոչ մի գրասենյակ: Թող պարապ-սարապները գնան, ծխեն ու դատարկ խոսեն, խոսեն ու ծխեն և խեղդվեն իրենց ծխի մեջ: Մամփրեն կարևոր գործ ունի, նպատակ ունի, Մարաթուկին տված ուխտ ու պայման ունի Մամփրեն, մինչև սուրբ Մաշտոցի գրերը չսովորի, ոտք չի դնի գյուղամեջ: Վերջ: Եվ... և խնդրում է, որ չխանգարեն իրեն: Այդքան բան:

...Եվ կամաց-կամաց ձմռան հետ մոռացան նրան: Թե հարսանիքների ժամանակ կամ տխրության հիշեցին, հիշեցին ժպտալով. ձմեռ է. փոթորիկ է մտել Մամփրեի գլուխը, գարնան հետ դուրս կգա:

Եվ գարնան հետ Մամփրեն հայտնվեց գյուղում:

Մամփրեն պատերազմից, կռվի դաշտից էր եկել, Մամփրեն դարիպությունից էր եկել, Մամփրեն սահմանն անցել-գնացել էր Էրզիր և ահա եկավ: Գյուղի հավաքատեղիում այդպես դիմավորեցին. նրանք, որ նստոտած էին քարերին, ոտքի ելան, նրանք, որ ոտքի էին, ընդառաջ գնացին, ձեռքսեղմում, նույնիսկ ողջագուրություն, և Մամփրեն թև ու թևատակն ազատելու համար թղթերը խցկեց գրպանները: Թղթերը խցկեց գրպանները, **ձեռքվեց** ու կարոտած նստեց իր քարին:

Եվ եղավ իմաստուն մի լռություն:

Գյուղի հավաքատեղիում այդպիսի խորհրդավոր մի լռություն մեկ էլ տարիներ առաջ էր եղել, երբ լուր հասավ, թե ռուս մի տղա, տոհմանունով՝ Գագարին, տիեզերք է թռել՝ դեպի աստված:

Եվ ինչպես այն ժամանակ, հիմա նույնպես լռությունը խախտեց տարեկիցներից ամենաանհոգը՝ Անդարդ Ավեն:

– Է, Մամփրե՛, բարի տեսանք: **Քու չարչարանքն ապաշխարանք:**

Ա՛յ, հենց դա չէր ուզում Մամփրեն: Հայացքը **գարնանագոլ** գետնին՝ Մամփրեն մտածեց. այնուամենայնիվ, լռությունը խախտողը Ավեն չպետք է լիներ. ցավի, ուրախության և խոսքի կշիռը չիմացող Անդարդ Ավեն չպետք է լիներ խորհրդավոր լռության խախտողը:

– Տառերն թամամ սովորեցիր, Մամփրե՛,– Մշեցի Խաչոն, նեղսրտած, ձեռնափայտը դեմ արեց Ավեին:

– Համբերե: Քանց երեխա, ինչո՞ւ կթովռաս:

Մշեցի Խաչոն, որ Մամփրեին ուսնկից էր, վերականգնեց պահին վայել լռությունը, **քղքաց**,– հասկացրեց, որ մեջ ընկնող-խանգարող չլինի, հարմարվեց իր քարին և ձեռքը հանդարտիկ դրեց Մամփրեի ծնկին:

– Օղորմի քու անուշ ծնողաց, Մամփրե՛: Մարայթուկ վկա, քու արածն, քու արածն, Մամփրե՛, մեծ մարդու արած էր, մեծ բան էր: – Եվ խիստ բարձրացրեց ձեռնափայտն ու շեփ հայացք նետեց Ավեի կողմ:– Ու ամեն մարդու բան չէ: – Օղորմի քու անուշ ծնողաց,– կրկնեց մշեցի Խաչոն և շարունակեց բորբոք ու ներշնչված: Եվ ասաց, թե ճշմարիտ է, որ ինքը աշնանից մինչև այսօր չի գնացել Մամփրեի տուն, Մամփրեին չի երևացել. պարզապես չի կամեցել խանգարել, բայց զօր ու գիշեր մտոք Մամփրեի հետ է եղել և աղոթել է, որ Մամփրեի ուխտը ի կատար ածվի: Ինքն էլ փորձեց, ախր, հոգի ունի տալու և պետք է խոստովանի. ինքն էլ փորձեց սովորել սուրբ Մաշտոցի գրերը: Երբ լուր առավ, թե Մամփ-

րեն այդպիսի սուրբ ուխտ է կապել, ինքն էլ **գոտեպնդվեց**: Բայց որդին խանգարեց, որդին աղջկա ձեռքից այբբենարանը վերցրեց շպրտեց մի կողմ, թե՛ պապիդ իզուր մի՛ չարչարիր...

- Օղորմի քու անուշ մոր, Մամփրեն, սուրբ Մաշտոցի գրերն ի՛նչ տեսք ունեն և ի՛նչ բնույթ ունեն: Մեկ-երկու նմուշ պատկերե, Մամփրեն:

Մամփրեն, որ գլուխկախ լսում էր Խաչոյին (փառք Աստծո, ուրեմն գյուղում բոլորը չէ, որ իր արածը ընդունել են խենթություն), հիմա շտկվեց և ձեռքը տարավ գրպանը, որ թերթերից ընտրի գլխատառ գիրը և բացատրի, բայց միտքը փոխեց. գտավ մի կտոր ձիպոտ և ուղիղ մի գիծ քաշեց խոնավ գետնին:

- Էս ի՛նչ է, Խաչո՛:

Մշեցի Խաչոն երկմտեց, իսկ Անդարդ Ավեն ելավ-կանգնեց գծի գլխին և շտապեց.

- Գիծ է: Հիմա ես էլ գծեմ, ու իմ պապի պապն էլ գա ու գծե:

- Համբերե,- Խաչոն ձեռնափայտով քշեց Ավեին:- Նստիր քու տեղն ու մեր արևն մի՛ ծրարե:

- Հաշվենք, թե առու է, Խաչո՛: Առվակ:- Մամփրեն գիծը խորացրեց:- Առվակ է ու ոչ թե դաշտի առվակ, սարից իջվարող առվակ է՝ շիտակ ու բարակ ու զուլալ: Մեկ ուրիշ նմանատիպ առվակ կողքն ի հետ կիջվարե՛ շիտակ ու բարակ ու զուլալ:- Եվ զուգահեռ գծեց:- Ու էս ջուխտակ զուլալ առվակներն սարից կիջվարեն ու կհանդիպեն ու կմիանան մեկ ավելի պստիկ առվակի՝ լանջն ի հետ գնացող: Էս է:- Մամփրեն ձիպոտով զուգահեռ առվակները միացրեց:- Միացան... թե միացան, թե առվակներն զարկվան իրար, ուրեմն ջուրն կշատանա, ուրեմն առվակներն կլցվեն ավենափ, ուրեմն հարկ է, որ մի տեղից ջուրն **ձոթ** տա... Էս է: Ուրեմն ձոթ կտա, քչիկ մի կերթա ու... ո՞ր պետք է էրթա, Խաչո՛, սար է, չէ՞, ուրեմն կդառնա ու էսպէս կիջվարե: Էս էղավ, ուրեմն, սուրբ Մաշտոցի առաջին տառն ու մեծ տառն՝ Ա:

Պատի տակ նստոտածները՝ բոլորը համերկրացիներ, բոլորը տառերին անծանոթ, լուռ նայում էին Մամփրեի գծած տառին և սպասում, թե Մամփրեն էլի ինչ կասի:

- Գրերից մի քանիսն շիփ-շիտակ առվակների պատկերից փոխս են: Էն էլ թե ինչո՞ւ, սուրբ Մաշտոցի կամքն է: Մեկ-երկուսն էլ կան, որ... որ, մեղմ, մեղմ, սուրբ Մաշտոց... Էդ մեկ-երկուսն, Խաչո՛, իմ սրտին դուր չեն գա:

Եվ գծեց Թ-ն ու կտիչը կտրեց:

- Կտիչ է, օձի կտիչ է, ու իմ սրտին դուր չի գա: Այս մեկ: Մյուսը:

Գծեց Ք-ն: Ա՛յ, մեծ առու է: Առու է, թե գետ է, մեծ է, քանզի մի տեղ լիճ է կազմել: Ահա: Ապա մի ամվակ գալիս է, թափով գալիս-զարկում-կտրում է այդ մեծ առուն: Զարկում-կտրում-անցնում է: Կտրելը՝ կտրում է, բայց, չգիտես ինչու, չի ձգվում, չի երկարում, այ, այսպես... – Եվ հատիչը՝ Ք-ի պոչը հատող գիծը, ձգեց ու տարավ. քանի ձեռքը երկարում էր, և քանի ճիպոտը տանում էր, ձգեց:

– Ա՛յ, էսպես, աստված քու տուն սարքե, ինչո՞ւ ես ամվակի դեմն առե,- դիտողություն արեց Մաշտոցին և ներողություն խնդրեց:– Մեղա՛, սուրբ Մաշտոց, մեղա՛: Հըմը իմ կարճ խելքով, Խաչո՛, է՛ն ամվակն, է՛ն գետակն, որ մեծ առու ու գետ կկտրի, է՛դ ամվակի ճամփեն հարկ է, որ էդնի երկար ու երկար:

Էլի լռություն եղավ... Մամփրեն այդ ո՞ր աշխարհն է հասել, ո՞ր աշխարհից է գալիս, ո՞ր աշխարհի մասին է այսպես ճարտար պատմում... Օր ծերություն Մամփրեն ելավ ու զարկեց (Դավթի հրեղեն թո՞ւրն էր Մամփրեի ձեռքին), զարկեց և պարիսպներ խորտակեց և հորիզոններ բացեց իր համար, երկրից հասավ մինչև երկինք և սուրբ Մաշտոցի հետ վեճի մեջ է: Իսկ իրենք... իրենք մնացին իրենց քարերին կպած՝ քարի ոստի պես:

Նույնիսկ Անդարդ Ավեն էր անծպտուն ու բերանբաց նայում Մամփրեի գծած հրաշք տառին, որ տառ չէր, այլ գետ ու գետակի հանդիպում ու հատում: Մամփրեն է ասում.

– Ուրեմն, Խաչո՛, հայոց գրերն գետերի ու գետակների, սարն ի վար իջվարող ու սարն ի հետ գնացող ամվակների՝ շիտակ ու զուլալ ու կանաչափ ամվակների հոսք է, **կցվոնոք** է ու **հատոնք**: Էդպես պատկերացրու:

Ուշադիր ու լուրջ լսում էին, և Մամփրեն որոշեց հասկացածը մինչև վերջ բացատրել տարեկիցներին:

Ուրեմն՝ այդպես: Բայց կան նաև տառեր, որ դաշտի, հարթավայրի ամվակների պատկերն ունեն. ահա՛ ծայր առան, ոլորվեցին ու տեղնուտեղը սուզվեցին, ահա՛ ոլորվեցին ու լճացան: Տառերից մի քանիսն էլ, ուրեմն, դաշտային ամվակի պատկերն ունեն: Բայց այդ պատկերներով տառերը քիչ են: Ինչո՞ւ: Քանզի հայոց աշխարհը լեռնային է և գրերի շատը, ուզի-չուզի, լեռնային գետակների, առունների ու ամվակների պատկերը պետք է ունենային...

– Գրերն սովորելուց թոռնիկն ստիպեց, թե՛ **ջղարեն** թող: Ու ես թարկեցի: Հըմը էսօր իմ սիրտն ծխել շատ կուզե:

Եվ Խաչոյի վառած ծխախոտն առավ ու հակվեց ծնկներին:

Ահագին ժամանակ լուռ էին:

Հայոց գրերը խլվլում էին Մամփրեի ներսում, թռվռում էին հայացքի դիմաց, և նա անհանգիստ էր: Տունը կանչում էր նրան: Գրապահարանում նա արդեն իր անկյունն ուներ՝ այբբենաբանը, կարմիր տառերով լցված տետրերը, անգրել տետրեր, **ծայրած** ու անծայր կարմիր մատիտներ, ռետին: Տետրերն ու մատիտները կանչում էին, և նա ուզում էր ոտքի ելնել, բայց գարնան առավոտի արևը շատ էր **դուրալի**: Գարնան արևը, խոնավ գետնի գույր, սարերի ձնհալով լցված գյուղի կենտրոնական առուն, աղբյուրի ծորանից պոռթկացող ջրի շիթը... Ջուրը փշրվում է քարե գոմ, և մանրիկ շիթերը **պարս** էին բռնել աղբյուրի գլխին: Եվ Մամփրեն հիշեց. վարժապետ տեր Հարությունը ասում էր՝ սուրբ Մաշտոցից առաջ հայոց գրեր են եղել և հայոց բան՝ փորված քարե սալիկներ: Հայոց վայրագ թշնամին ջարդուփշուր է արել հայոց քարե մատյանները, և գրերը թևավորվել են. կերպարանափոխվել մեղուների և թռել սարերը...

Վարժապետ տեր Հարությունը ասում էր, որ սուրբ Մաշտոցը հայոց առաջին դպրանոցները բացեց հայոց երկրի սահմանաեզրերում: Շրջում էր հայոց սահմաններով, վարժապետներ կրթում, դպրոցներ բացում... Եվ այդ դպրանոցները բերդեր էին սահմանաեզրերում: Բերդեր և զորանոցներ: Քանզի տառերը՝ Մաշտոցի գրերը, զինվորներ են: Գեղեցկադեմ, մաքուր և զուլալ, և արի զինվոր: Ջինվորներ:

Երկրի սահմանները պաշտպանող զինվորներ:

Արդարության, ճշմարտության համար կռվող զինվորներ:

Գեղեցիկն ու բարին պաշտպանող զինվորներ:

Եվ հայոց երկրի թշնամոց դեմ կռվող հերոս զինվորներ:

Ահա այդպես: Եվ վարժապետ տեր Հարությունն էր ձիշտ, ոչ թե Օհանը: ձիշտ չէր Օհանը՝ էրգրի իրենց գյուղի ամենատարեց մարդը, նա, որ հզոր ընկուզենի ուներ և իր ընկուզենու հասակակիցն էր, ձիշտ չէր, որ ասում էր, թե հայոց գիրը հայոց թագավորն է, արքան է: Հայոց գրերը հայոց զինվորներն են: Իսկ թագավորը, թագավորը Մամփրեն է, Մամփրեն է արքան, այսինքն՝ նա, ով այդ զինվորներն ունի իր հրամանի տակ և նրանց կռիվ է տանում հանուն հայրենիքի, հանուն արդարության, հանուն ճշմարտության, հանուն գեղեցիկի:

Մամփրեն ոտքի ելավ:

Եվ լցված հասավ տուն, գրապահարանի իր անկյունից վերցրեց անգրել մի տետր, կարմիր մատիտ, նստեց սեղանի մոտ և թափով ու գլխատառերով գրեց. «**Մամփրեն արքա է, իսկ սուրբ Մաշտոցի գրե-**

ըը զինվորներ են»:

Նա գրել էր առանձին բառեր՝ ասա, արա, սար, տար, գրել էր անուններ՝ Արարատ, Սիրան, Տիրան... բայց լրիվ մի նախադասություն, ամբողջական մի միտք. սա առաջինն էր: Եվ գրեց առանց ճիգ ու ջանքի, միանգամից և հուզվեց միայն գրելուց հետո, երբ զննեց թիկունք թիկունքի զգաստ շարված կարմիր գլխատառերը:

Հետո գրածը խնամքով անջատեց տետրից, խնամքով ծալեց-դրեց ծոցը, նստեց դռանը և սպասեց. ուր որ է թոռնուհին դասից կգա:

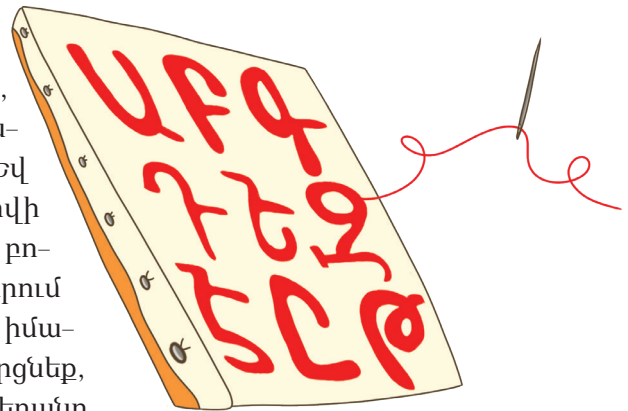
... Երբ երեկո եղավ, և գերդաստանը քնեց, Մամփրեն վերցրեց տետրերը, վերցրեց այբբենարանը. տեսար ու գրերից մեկի պատկերը մտքից թռավ, վերցրեց մատիտներն ու ռետինը և նստեց սեղանի մոտ:

Բայց ինչպե՞ն սկսել, ինչպե՞ն դիմել...

Եվ ծոցից հանեց գրածը: «Մամփրեն արքա է, իսկ սուրբ Մաշտոցի գրերը զինվորներ են» հաճույքով կարդաց և մեկնեց սեղանին. պետք է գրել այսօրինակ՝ գլխատառերով, այսպես՝ թիկունք թիկունքի, զինվորների պես զգաստ շարված և, անշուշտ, կարմիր մատիտով: Եվ մատիտը թքոտեց:

Որքան բան կա գրելու: Որքան և որքան ձձմարտություններ ունի ասելու Մամփրեն: Ափսոս, հազար ափսոս, որ գրերի հետ ուշ ծանոթացավ՝ օր ծերության: Լավ էր գոնե, որ Մարաթուկը ուխտը կատարեց, և հիմա Մամփրեն կարող է Մաշտոցի զինվորները շարքի կանգնեցնել ու շարժել: Որքան է խոսել և միշտ՝ ձձմարիտը, ժողովներին որքան և որքան է ոտքի կանգնել: Հարյուր անգամ միայն՝ Խաչոյի համար: Այո՛, մշեցի Խաչոյի արտի, արտերի համար՝ նախագահի, նախագահների դեմ հա ճակատ է տվել. խեղճ մարդը՝ մշեցի Խաչոն, տարին մի արտ էր պատրաստում լանջերին, ձորաբերնին, քարերի մեջ, նախագահը խլում էր, թե ու թիկունք ջարդելով՝

մշեցի Խաչոն **քարցանք** սարալանջերից էր հողը խլում, ձորից էր հողը խլում, նախագահը... նախագահը՝ Խաչոյից: Եվ ինքը՝ Մամփրեն, ամեն ժողովի ոտքի էր կանգնում՝ արդար չէ, բողոքում էր, սխալ է, և բացատրում էր՝ արտը Խաչոյից խլեցիք, իմացած եղեք, որ այդ արտը կկորցնեք, կտրորեք, կտաք բուլդոզերի բերանը,

կլքեք-կտաք հեղեղի բերանը, կլցնեք ձորը (ինչպես որ եղավ, ինչպես որ եղավ): Թողնեք, ասում էր, թող այդ լաթ արտը Խաչոյի ձեռքին մնա և սարալանջին կպած: Բայց լտղն ո՞վ էր: Քանզի խոսքը բանավոր էր՝ քանու բերան ընկած աշնան տերև: Իսկ գիրը, գիրը, ճշմարտախոս գիրը... Հաշվիր, թե խոսքդ քարի վրա ես քանդակել, ժայռերի վրա՝ միշտ աչքի դիմաց, հաշվիր, թե քանց ցորեն ցանել ես, և ծիլ է տվել, կանաչել է, հասունացել և ծփում է: Դե եկ ու մի՛ նայիր, եկ ու ասա՝ այստեղ արտ չկա, և ասա՛, ասա՝ ցորենի հասուն արտը ոչ մեկին, ոչ մեկին պետք չէ: Ա՛յս, եթե Մամփրեն հայոց գրերին էն գլխեն ծանոթ լիներ: Բայց ուշ չէ, բոլորովին էլ ուշ չէ. մի օրվա կյանք էլ ունենաս, այդ մեկ օրն էլ հարկ է, որ կովես արդարության համար, ճշմարտության ու գեղեցիկի համար... Խաչոն դեռ «ավելորդ» մի արտ ունի, մշեցի Խաչոյի վերջին արտը դեռ մնում է սարալանջին, Խաչոն առվույտ է ցանել ու սպասում է նախագահի վճռին: Ո՛չ, այդ արտի ձակատագիրն արդեն Մամփրեն է վճռելու: Մամփրեն հենց այս գիշեր Մաշտոցի ասպետ զինվորները կշարի և արևը չձագած՝ կքշի ուղիղ կոլտնտեսության գրասենյակ: Այդպես:

Մատիտը բռում սեղմած՝ Մամփրեն մարտական քայլում էր. այլևս ոչ մի անկողին. առանց այն էլ քուն չի գալիս աչքերին, այլևս ոչ մի անկողին. առանց այն էլ ապրելու քիչ ժամանակ է մնացել, իսկ Մամփրեն անելիքներ ունի: Գործ ունի: Կռիվ ունի: Ջորօրինակ...

Եվ հանկարծ **գայթեց**: Թվաց, թե տախտակապատ հատակին քար հայտնվեց-կտրեց ճանապարհը, զարկեց ոտքին: Մամփրեն գայթեց և ձեռքը տարավ գլուխը:

- Օխա՛ն անշտտ, ծոծրակի մոտ այնպես իրական պոռթկաց ցավը, ինչպես, է՛, այն օրը, երբ ինքը Մեհրեաղբյուրի մոտ Օսմանի նենգ լակոտ Օսմանին լավ տրորեց, ապա ծնկեց՝ ջուրը դեպի իրենց շաղգամի արտի կողմ շտկելու, իսկ այդ ճպոռտ լակոտը, այնուամենայնիվ, թիկունքից քարով զարկեց-ջարդեց իր գլուխն ու փախավ և ուսն ի ետ քարերի պես շպրտում էր՝ Աթաբունար... Աթաբունար, որպես թե աղբյուրի անունը Մեհրե չէ, այլ Աթաբունար, որպես թե աղբյուրը քոնը չէ, այլ իմը...

- Օսման, ես քու հավատը...

Կոտրումն ու գաղթը վրա տվեցին, և Մամփրեի ու քո կռիվը կիսատ մնաց: Եվ մնաց որքան ժամանակ, որքան ժամանակ, մինչև այսօր... Իսկ այսօր, հիմա, հենց այս գիշեր Մամփրեն քո նենգ հերը կանիծի... Ահա թե ինչի համար, թե ինչի համար, ինչի համար Մամփրեն սովորեց հայոց գրերը... Յա՛, Մարաթուկ...

Գլխապտույտի մեջ և աչքերը **մթնդած** և շունչը հեղին **ափսոսում էր** դեպի սեղանը, և այն մտքից, թե կարող է հանկարծ շունչը փչել, Մամփրեն սարսռաց... Տեր աստված, այդպիսի դաժանություն չանես, այսքան կյանք ես պարգևել Մամփրենին, շնորհիր նաև մեկ գիշեր, թաք մեկ գիշեր, այս գիշերն ի լույս: Եվ բավական է: Եվ Մամփրեն գոհ կմնա: Եվ Մամփրեն խաղաղ աչք կփակի: Սուրբ Մարաթուկ, դու, դու **ճանանչ** ես, ախր, Մամփրենին, դու օգնիր, որ Մամփրեն իր անպատասխան կռիվը անի (ահա թե ինչի համար սովորեց հայոց գրերը), իր պարտք կռիվը տա, ապա կամքը քոնն է: Յա, Մարաթուկ...

Բայց հայացքի դիմաց մշուշ էր, ձերմակն ու կարմիրը խառնվել էին իրար: Նա բռունցքով տրորեց կուրծքը, քունքերը և օգնության կանչեց Էրզրի սարերի շունչը, տրորեց աչքերը և օգնության կանչեց սարերին փլված ճանաչ եկեղեցիների զորությունը և մատիտը ձեռքն առավ... Հիմա, հիմա... Ահա թե ինչի համար, թե ինչի համար սովորեց հայոց գրերը:

Բայց մատները չէին ենթարկվում, ձեռքը դողում էր, և հենց առաջին տառը ձղվեց:

– Քու անունը... Օսման:

Ոտքի ելավ և հուզված սկսեց քայլել... Հիմա, հիմա սիրտը կհանդարտի, դողը հիմա կանցնի, աչքերը կլուսավորվեն, կհանդարտի սիրտը, և Մամփրեն քո հարամ հերը կանիծի, ճամփաների դարանակավ ավազակ... Ահա թե ինչի համար, ինչի համար Մամփրեն սովորեց հայոց գրերը: Համբերիր, հիմա, հիմա... Հետո ննջարանից բերեց որդու ծխախոտը, վրա-վրա ծխեց և քշեց դեպի սեղանը: Յա, Մարաթուկ... Ընտրեց տետրերից լավագույնը, մատիտներից՝ ամենակարմիրը, թքոտեց մատիտն ու սկսեց...

Լուսաբացին որդին հորը գտավ սեղանի մոտ մարած, ճակատը սեղանին, սեղմված բռունցքում՝ մատիտը, և ճակատի տակ՝ կարմիր գլխատառերով գիրը.

– Օսման, թալանչի՛ Օսման, ուրեմն՝ որպես ավազակ, որ ճամփին կանգնեցիր, էդ ճամփեն քոնն է, հմ: Քու թալանչի ձեռքն որ դրան դիպավ, էդ տունը քոնն է, հմ: Քու գիշատիչ աչքն որ սարը տեսավ, էդ սարը քոնն է, հմ: Քու հարամ շունչն որ աղբրակին դիպավ, էդ աղբուրն քոնն է, հմ... Աթաբունար... Մամփրեն ճար չունեցավ, թե քեզ տրորեր, տրորեր ու տրորեր, ու դու հասկանայիր, թե Տավորիկի սարերում ու ողջ Սասնո սարերում Աթաբունար հարամանուն աղբյուր չկա: Չկա ու չկա: Աղբուրի անունը Մեհրե էր, ու Մեհրե կմնա. Մեհրեաղբյուր: Պատ-

մություն կա, արարիչ կա ու հնուց եկած զրույց. Առյուծ Մեհր էդտեղ՝
հենց էդ աղբրակի բխած տեղն է հանդիպել առյուծին ու ճղել զառյուծն,
ու, կամոք արարչի, տեղն ու տեղն աղբյուր է բխել: Եվ արարիչն ինքն
է կնքել՝ Մեհրեաղբյուր: Արարիչն է ծնել, ու արարիչն է կնքել: Օսման,
թալանչի՛ Օսման, ես էլ մեռնեմ, դու էլ մեռնես, աղբյուրի անունը Մեհրե
էր ու Մեհրե էլ կմնա:

Գալ տարի - եկող տարի

հոս - այստեղ

ցուցամատել - ցուցամատով ցույց տալ

շարուկ - շարք, շարվածք

չիք - չկա

հերսոտել - զայրանալ

մահապարտ - մահվան դատապարտված

դաշնել - հարմար լինել, համապատասխանել

ելվերել - բարձրանալ

սադայել - սատանա, դևերի գլխավորը

ուրթ - առվակի սկիզբ

տիրակոչ - Տիրոջից՝ Աստծուց կանչված

լիկկայան - հպվ.՝ լիկվիդացիոն կայան՝ անգրագիտության վերացման դասընթաց-
ներ մեծահասակների համար

Մարաթուկ - Սուրբ Աստվածածին վանքը Մարութա սարում, որ գտնվում է
Սասունում

ջուխտակ - զույգ

իջվարել - իջնել

ծեռքվել - ծեռքով բարևել

քու չարչարանքն ապաշխարանք - չարչարանքի ավարտվելը

գարնանագոլ - գարնան գոլն առած

քղքալ - կոկորդը մաքրել

գոտեպնդվել - քաջալերվել, խրախուսվել

ճոթ - ծայր

կցվնոնք - կցվածք

հատոնք - հատված

ծայրած - սրած

դուրալի - դուրեկան

քարցանք - քարաշատ, ասես քարեր ցանած

գայթել - սայթաքել

մթնդած - մթնած

ափլփել - խարխափել

ճանանչ - ծանոթ

ԱՍՓՈՓԻԳ ՀԱՐՑԵՐ

1. Ո՞րն է «Մամփրե արքան» պատմվածքի հիմնական գաղափարը:
2. Ինչն է կարևորվում բնագրում, և ինչ տպավորություն է թողնում ստեղծագործությունը:
3. Ո՞ր պատմվածաշարում է զետեղված «Մամփրե արքան» ստեղծագործությունը:
4. Ե՞րբ և որտեղ են տեղի ունենում պատմվածքի գործողությունները:
5. Ո՞րն է «Մամփրե արքան» պատմվածքի խորհուրդը:
6. Որտեղ էր սուրբ Մաշտոցը բացում հայոց առաջին դպրանոցները, ինչո՞ւ:
7. Ինչպե՞ս գնահատեցին Մամփրեի սխրանքը համազյուղացիները:
8. Ո՞ւմ հիշատակին էր ասեղնագործում տեր Հարությունը հայոց տառերը:
9. Հայոց տառերը սովորելուց հետո առաջին անգամ ինչ էր գրել Մամփրեն:
10. Մամփրեն պաշտպանում է արդարությունը: Ինչ կապ կա Մաշտոցի զինվորների և Խաչոյի արտի միջև:
11. Քանի անգամ է Մամփրեն զգում Օսմանի նենգ լակոտ Օսմանի հասցրած ցավը և ինչպե՞ս է արձագանքում:
12. Ինչը կփոխեիք այս պատմվածքում:

ՄՈԱԶՍՎՐԱՆՔՆԵՐ ԵՎ ՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հանրագիտարանում, համացանցում կարդա՛ Մարաթուկի մասին և բանավոր վերաշարադրիր ընթերցածդ:
2. Ներկայացրո՛ւ պատմվածքի հերոսներին, բնութագրիր գլխավոր հերոսին: (Խմբային աշխատանք)
3. Ներկայացրո՛ւ դեպքերի պատճառահետևանքային կապը:
4. Կարծիք արտահայտիր հերոսների և նրանց արարքների վերաբերյալ:
5. Բնագրի պատմությունը կապիր ներկա իրականության հետ:
6. Գտիր բնագրի ժողովրդախոսակցական հատվածները:
7. Գնահատիր հեղինակի վարքագիծը: (Խմբային աշխատանք)
8. Մեկնաբանիր հետևյալ հատվածը. «Տեր Հարությունը մեծ ու ճերմակ պատառը կախել էր Տիրամոր նկարի կողքին և վառ կարմիրով հյուսում էր տառերը: Հայոց տառերը կարմիր են, քանզի սուրբ Մաշտոցը իր սրտից է հանել ի լույս: Եվ կարմիր են, քանզի թրծվել են արդար Արեգակով: Եվ կարմիր են, քանզի սրբազան կոիվների են մասնակից եղել»:
9. Բացատրիր «Մամփրեն արքա է, իսկ սուրբ Մաշտոցի գրերը զինվորներ են» միտքը:
10. Գրիր շարադրություն՝ «Մթին ձորի լուսե մարդը» վերնագրով:

Ամփոփում

«Մամփրե արքան» պատմվածքը Մուշեղ Գալշոյանի «Մարութա սարի ամպերը» ժողովածուի ամենասիրված գործերից է, որ նաև բազմիցս բեմադրվել է: Այս սրբեղծագործությունը նաև բանաստեղծական երանգներ ունի. առկա են փոխաբերություն, այլաբանություն:

«Մամփրե արքան» պատմվածքի հերոսը նախապիպ ունի. դա Էրզրից գաղթած, Էրզրի կյանքով ապրող Մանուկյան-Գալշոյան գերդաստանի՝ Թալինի «դռերում» նոր կյանք արարող սասունցին է:

Մի սովորական պատմության միջոցով վարպետ գրողն ասես ուրվագծել է հայ ժողովրդի անցած ողջ ուղին, պատկերել նրա տեսած դառնությունները, որոնք անամոք վերք են թողել նաև Մամփրե պապիկի հոգում: Թոռնուհու հետ տառերը սովորելիս ծերունին դրանք առվակների է նմանեցնում: Առվակն այստեղ թերևս կյանքի խորհրդանիշն է, որովհետև այն ջինջ է, մշտապես հոսում է, ծառ ու ծաղիկ սնում, հագեցնում մարդու և, ընդհանրապես, Աստուծո բոլոր արարածների ծարավը: Մամփրե պապիկի կյանքն էլ մի առվակ է. հաղթահարելով բազում խոչընդոտներ, հասնելով խոր անդունդներ՝ այն շարունակել է հոսել և անգամ վրակներ տալ: Այդ վրակները հենց նրա թոռներն են, որոնց սիրով ու գորովանքով պարուրված արքա է Մամփրեն:

- Որտեղ է Սասունը և ինչ նշանակություն ունի հայերի համար:

- Սասունն Արևմտյան Հայաստանի գավառներից է: Ներկայումս գտնվում է Թուրքիայի կազմում: Նախկինում եղել է Մեծ Հայքի Աղձնիք նահանգի տասներորդ գավառը: Հնագույն կենտրոնն էր Սանասուն բերդը: Սասունի տարածքը հաջորդաբար մտել է Ուրարտուի (Ք. ա. IX-VI դդ.), Երվանդունիների (Ք. ա. VI-III դդ.), Արտաշեսյանների (Ք. ա. II-Ք. հ. I դդ.), հայ Արշակունիների (I-V դդ.) թագավորությունների մեջ: Արշակունյաց թագավորության անկումից հետո (428 թ.) Սասունն իր բնական դիրքի շնորհիվ պահպանել է անկախությունը՝ դառնալով հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարի կենտրոններից:

1915 թ. Մեծ եղեռնի ժամանակ Սասունի բնակչությունը մի քանի ամիս անհավասար գոյամարտ է մղել թուրքական 30000-անոց բանակի դեմ: Սասունի 60000-անոց բնակչությունից փրկվել է մոտ 15000-ը, որ ռուսական բանակի օգնությամբ գաղթել է Արևելյան Հայաստան, բնակություն հաստատել Աշտարակի և Թալինի շրջակա գյուղերում: Արաբ նվաճողների դեմ Սասունի հերոսական պայքարի հիման վրա ձևավորվել է «Սասնա ծռեր» էպոսը:

